

ARMIA KRAJOWA

Armia Krajowa, najsilniejsza i najlepiej zorganizowana armia podziemna w czasach II wojny światowej, działała pod okupacją niemiecką i sowiecką oraz poza granicami państwa polskiego sprzed 1 września 1939 r.

Niepowodzenia kampanii polskiej 1939 r. spowodowały zajęcie całego terytorium II Rzeczypospolitej przez wojska najeźdźców: niemieckie i sowieckie. Przygotowywana od wielu lat sieć dywersji pozafrontowej, mająca w zamierzeniach jej twórców działać na terenach zajętych przez okupantów, dała podstawę do działalności kilku organizacji konspiracyjnych. Wśród twórców tych organizacji wymieniani są mjr rez. Kazimierz Kierzkowski – Organizacja Orła Białego, mjr Bolesław Studziński – Komenda Obróńców Polski, mjr Jan Mazurkiewicz – Tajna Organizacja Wojskowa, ppor. rez. Józef Korol – Polska Organizacja Partyzancka, Marian Winiewicz – Polska Organizacja Wojskowa, mjr Jan Włodarkiewicz – Tajna Armia Polska i por. Józef Brückner-Rylski – Organizacja Wojskowa „Wilki”.

Spośród licznych organizacji konspiracyjnych, powstałych w latach 1939–1940, największe znaczenie zyskała Służba Zwycięstwu Polski, utworzona w końcu września 1939 r., niedługo przed kapitulacją Warszawy. Na jej czele stanął gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski. W wyniku rozmów, które odbyły się 25 września w podziemiach gmachu PKO, powstał zawiązek komendy konspiracji w składzie: gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski „Torwid”, „Doktór” – komendant, chor. Ryszard Jamontt-Krzywicki „Szymon”¹ – adiutant, kpt. Emil Kumor „Krzyś” – referent organizacyjno-werbunkowy, Janina Karasiówna „Bronka”² – sekretarka; Halina Krzyżanowska „Suzuki” – skarbnik, Władysława Macieszyna „Sława” – łączniczka ze stronnictwami politycznymi, kpt. Edward Fröhlich „Wesołowski” – ochrona³. Samolotem PZL-46 „Sum” przyleciał do Warszawy

APN

Gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski

¹ A.K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 2, Warszawa 1987, s. 100–101.

² *Ibidem*, s. 81–82.

³ Kuczaba [K. Pluta-Czachowski], cz. A: *Faza inicjatyw początkowych*, mps, s. 19; J. Ślaski, *Polska Walcząca*, Warszawa 1990, s. 144; M. Ney-Krwawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 23. Sporna jest data objęcia referatu organizacyjnego (Oddziału I Ogólnoo-Organizacyjnego) przez mjr. inż. Antoniego Sanojcę „Knapika”, różne źródła podają daty od końca września do 15 X 1939 r.

26 września wysłannik Naczelnego Wodza mjr dypl. Edmund Galinat, członek kierownictwa dywersji pozafrontowej⁴, mianowany 17 września przez marsz. Edwarda Rydza-Śmigłego⁵ komendantem mającej powstać organizacji konspiracyjnej Związek Walki Zbrojnej o Niepodległość⁶. Generał Juliusz Rómmel, który podjął decyzję o pójściu do niewoli, przekazał Galinata⁷ do dyspozycji gen. Karaszewicza-Tokarzewskiego.

Jednakże SZP nie miała być tylko organizacją wojskową. Ważną rolę miał odgrywać „czynnik cywilny”. Komisarzem cywilnym SZP został Stefan Starzyński, który wraz z Mieczysławem Niedziałkowskim miał zorganizować propaństwowe zaplecze społeczno-polityczne. Już 10 października 1939 r. utworzono Główną Radę Polityczną SZP (Rada Główna Obrony Narodowej), do której weszli przedstawiciele najważniejszych partii politycznych: PPS, SD, SN oraz SL. Rada ustaliła, że „będzie tymczasową reprezentacją polityczną kraju, do czasu uregulowania tej sprawy przez Rząd RP”⁸.

W ramach rządu RP zaprzysiężonego w Paryżu 1 października 1939 r. prowadzono prace studyjne zmierzające do organizacji konspiracji w okupowanym kraju. Wśród różnych projektów pojawiła się również koncepcja powołania jednej cywilno-wojskowej organizacji konspiracyjnej⁹.

Ostatecznie jednak zdecydowano o rozdzieleniu konspiracji cywilnej od wojskowej. W listopadzie 1939 r. premier i Naczelnny Wódz gen. Władysław Sikorski powołał gen. Kazimierza Sosnkowskiego na stanowisko Komendanta Głównego Związku Walki Zbrojnej. Cywilną część konspiracji miało stanowić porozumienie partii politycznych wraz z „mężami

Pieczęć Komendanta Głównego ZWZ

⁴ M. Starczewski, *Tajna Organizacja Konspiracyjna*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1987, nr 3, s. 164–171; J.A. Radomski, M. Starczewski, *Geneza konspiracji wojskowej na wypadek okupacji kraju* [w:] *Armia Krajowa. Szkice z dziejów Sił Zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego*, red. K. Komorowski, Warszawa 1999, s. 100. O tym, że planowano tworzenie konspiracji opartej na siatkach dywersji pozafrontowej, świadczy działalność twórców Organizacji Orła Białego, „Grunwaldu”, Jana Mazurkiewicza, a także to, iż w grudniu 1939 r. w Kownie Waclaw Zagórski otrzymał polecenie zgłoszenia się do Edmunda Galinata; zob. W. Zagórski, *Wolność w niewoli*, Londyn 1971, s. 61.

⁵ R. Mirowicz, *Edward Rydz-Śmigły. Działalność wojskowa i polityczna*, Warszawa 1988.

⁶ J. Rómmel, *Za honor i ojczyznę. Wspomnienia dowódcy armii „Łódź” i „Warszawa”*, Warszawa 1958, s. 358–359; *Prawdziwa historia Polaków. Ilustrowane wypisy źródłowe 1939–1945*, oprac. D. Baliszewski, A.K. Kunert, t. 1, 1939–1942, Warszawa 1999, s. 92–93. Wcześniej we Włodzimierzu Wołyńskim wojewoda wołyński H. Józewski zgłosił gotowość formowania organizacji konspiracyjnej, zob. Kuczaba, *Faza inicjatyw...*, s. 8–9; J.A. Radomski, M. Starczewski, *Geneza konspiracji...*, s. 100.

⁷ Major Edmund Galinat został na krótko zastępcą dowódcy SZP, ale już ok. 5 października zastąpił go na tym stanowisku płk dypl. Stefan Rowecki. Galinat 22 września wyruszył z Warszawy do Paryża; zob. G. Mazur, *Rozwój organizacyjny Armii Krajowej. Komenda Główna* [w:] *Armia Krajowa. Szkice...*, s. 103–104.

⁸ L. Sułkowski-Muzyczka, *Państwo podziemne*, „Zeszyty Historyczne Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej” 1997, z. 2, s. 10.

⁹ W. Grabowski, *Projekt organizacji konspiracji w kraju z października 1939 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2008, nr 1 (221), s. 154–159.

zauwania” rządu rozmieszczonymi w najważniejszych miastach Polski. Dość szybko zrezygnowano z tej koncepcji i zamiast „mężów zaufania” powołano delegatów rządu wskazanych przez Polityczny Komitet Porozumiewawczy. Wytyczne odnoszące się do konspiracji krajowej wypracowywane były przez powołany także w listopadzie 1939 r. Komitet Ministrów dla Spraw Kraju¹⁰. Na czele komitetu stał początkowo gen. Sosnkowski, następnie zmieniony przez prof. Stanisława Kota.

Komenda Główna ZWZ do czerwca 1940 r. mieściła się we Francji¹¹. W okupowanej Polsce, wykorzystując dotychczasowe osiągnięcia SZP, organizowano sześć komend obszarów: nr 1 – Warszawa (krypt. „Mag”), nr 2 – Białystok (krypt. „Rycerz”), nr 3 – Lwów (krypt. „Husarz”), nr 4 – Kraków (krypt. „Giermek”), nr 5 – Poznań (krypt. „Czarodziej”), nr 6 – Toruń (krypt. „Prorok”)¹².

Za główne cele działalności ZWZ uznano w początkach grudnia 1939 r.: „a) Przez skupienie w związkach konspiracyjnych jednostek najstaranniej dobranych stworzyć ośrodki czynnego oporu narodowego, przeciwdziałającego załamaniu się sił moralnych polskiego społeczeństwa. b) Współdziałać w odbudowie Państwa na drodze walki orężnej. Z chwilą wkroczenia do Kraju Wojsk Polskich organizacja ulega rozwiązaniu i wstępuje do szeregów armii regularnej”¹³.

W styczniu 1940 r. gen. Sosnkowski dokonał zmiany w organizacji ZWZ w Kraju, ustanawiając komendy okupacji: niemieckiej i sowieckiej. Na czele Komendy Okupacji Niemieckiej, z siedzibą w Warszawie, stanął gen. Stefan Rowecki, natomiast dowódca SZP gen. Karaszewicz-Tokarzewski miał objąć Komendę Okupacji Sowieckiej we Lwowie. W wyniku licznych aresztowań przeprowadzanych przez NKWD na terenie okupacji sowieckiej praktycznie komenda ta nie powstała. Działalnością ZWZ (AK) na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej kierowały więc komendy obszarowe (Lwów, Białystok) oraz komendy okręgowe (wojewódzkie).

Evakuacja polskich władz państwowych do Londynu po klęsce Francji w czerwcu 1940 r. wymusiła konieczność mianowania gen. Stefana Roweckiego Komendantem Głównym ZWZ

AIPN

Komendant Sił Zbrojnych

w Kraju:

¹⁰ Zob. *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju*, cz. 1: 1939–1941, oprac. W. Grabowski, Warszawa 2008; A. Pachowicz, *Komitet Ministrów dla Spraw Kraju 1939–1945*, Warszawa 2010.

¹¹ Zob. M. Ney-Krwawicz, *Biuro generała Sosnkowskiego. Komenda Główna Związku Walki Zbrojnej we Francji listopad 1939–czerwiec 1940*, Warszawa 1996.

¹² SPP, t. 2.2.1.2.3, Załącznik do instrukcji nr 8, 1941 r.; *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. VI: *Uzupełnienia*, Londyn 1989, s. 9, Instrukcja osobista i tajna dla Komendanta Bazy nr 2, 30 XI 1939 r.

¹³ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 1: *Wrzesień 1939–1941*, Londyn 1970, s. 10–11, Instrukcja dla Obywatela Rakonia, 4 XII 1939 r.

(następnie dowódcą AK). Rowecki Komendantem Głównym ZWZ został praktycznie 18 czerwca 1940 r., a od lutego 1942 r. – po przemianowaniu ZWZ na AK – był dowódcą AK. Został aresztowany przez Niemców 30 czerwca 1943 r.

Jego następcą został gen. Tadeusz Komorowski „Bór”, a po jego decyzji o udaniu się do niewoli niemieckiej po upadku Powstania Warszawskiego ostatnim dowódcą AK był gen. Leopold Okulicki „Niedźwiadek” – do 19 stycznia 1945 r.

Komenda Główna ZWZ-AK składała się z kilku oddziałów: I – Organizacyjny, II – Wywiadu, III – Operacyjny, IV – Kwatermistrzostwo, V – Łączność, VI – Biuro Informacji i Propagandy, VII – Biuro Finansów i Kontroli.

Omawianie ich działalności przekracza ramy niniejszego artykułu. Nie można jednak pominąć milczeniem choćby działalności wywiadowczej AK. To z Polski płynęły do Londynu meldunki na temat niemieckich i sowieckich (do czerwca 1941 r.) sił zbrojnych.

Oprócz dyslokacji wojsk nieprzyjaciela na terytorium polskim przekazywano również niezwykle ważne informacje na temat działań na innych frontach wojny. Stąd też wysyłano dane dotyczące niemieckiego tajnego uzbrojenia, a także pozyskane części, w tym latających pocisków V-1 oraz V-2. Innym, bardzo istotnym polem działalności AK było Biuro Informacji i Propagandy, z rozbudowanymi strukturami zbierającymi informacje, ale także z Tajnymi Wojskowymi Zakładami Wydawniczymi.

Nie możemy też przynajmniej nie wspomnieć o akcji „N”, czyli wymierzonej przeciw Niemcom akcji dywersyjnej, posługującej się prasą wydawaną w języku niemieckim przeznaczoną dla Niemców, która podawała mylne i nieprawdziwe informacje.

W terenie funkcjonowały obszary – okręgi (teren województwa) – inspektoraty – obwody (teren powiatu) – rejon – placówki (gmina). Istniały okręgi: Warszawa-miasto, Warszawa-województwo, Kielce–Radom, Kraków, Lublin, Lwów, Stanisławów, Tarnopol, Wołyń, Polesie, Nowogródek, Wilno, Białystok, Pomorze, Poznań, Łódź, Śląsk. Były to okręgi funkcjonujące na terytorium II Rzeczypospolitej, ale warto pamiętać o istnieniu (choć przez stosunkowo krótki czas) okręgów Armii Krajowej: Węgry i Berlin.

Powstający w kraju ZWZ przejął w praktyce cały dorobek SZP. Ponadto prowadzono intensywną akcję scaleniową, obejmując nią różnego rodzaju organizacje konspiracyjne. Akcja scaleniowa objęła: Gwardię Ludową PPS-WRN (styczeń 1940); Muszkieterów (luty 1940); Organizację Orła Białego (luty–marzec 1940); Wigry (kwiecień 1941); Konfederację Zbrojną (wrzesień 1941); Polską Ludową Akcją Niepodległościową (wrzesień 1941); Komendę Obrońców Polski (luty 1942); Polskę Niepodległą (luty 1942); część NOW (luty–marzec 1942); Organizację Wojskową „Unia” (marzec 1942); Organizację Wojskową – Kadra Bezpieczeństwa (lipiec 1942); Polską Organizację Zbrojną „Znak” (sierpień 1942); NOW (wrzesień 1942); Polski Związek Wolności (1942); Tajną Organizację Wojskową (marzec 1943);

APN

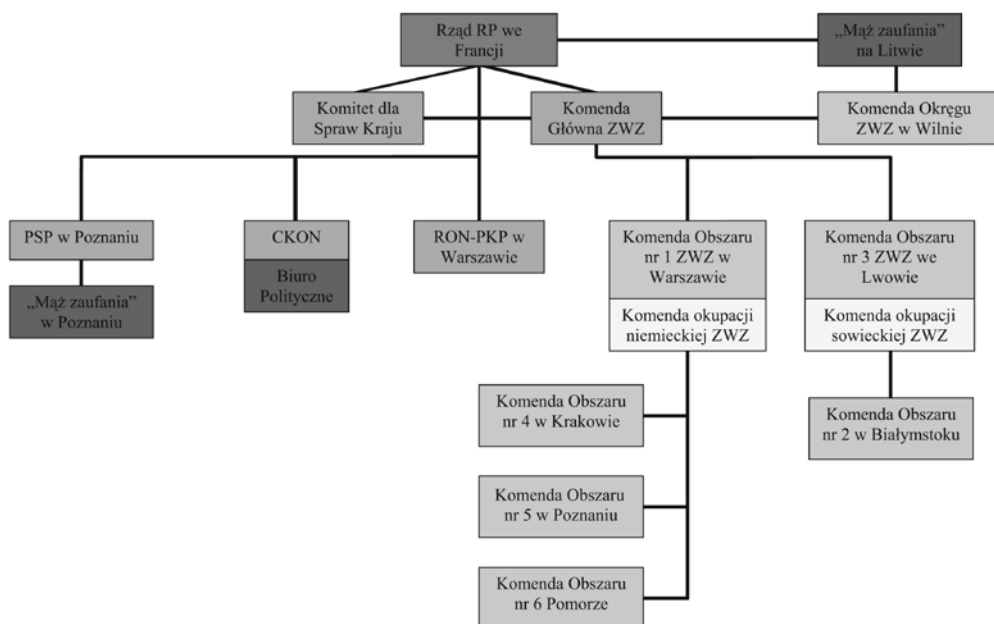
Komendant Sił zbrojnych
w k r a j u:

Bór

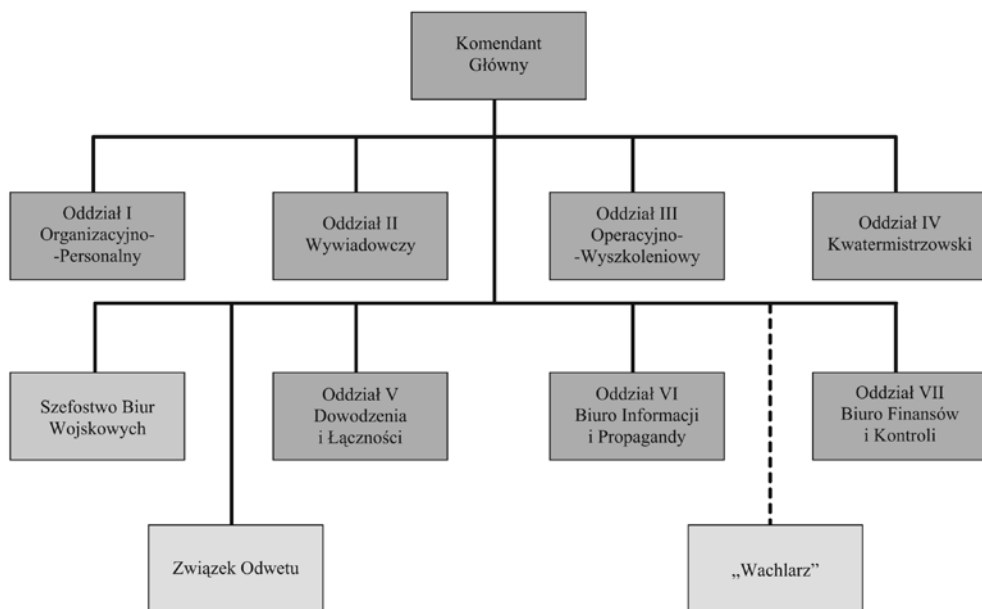

W. Czapliski

Struktura terytorialna ZWZ-AK na obszarze II RP

Schemat organizacyjny instytucji Polskiego Państwa Podziemnego – styczeń–czerwiec 1940 r.

Schemat KG ZWZ
(z pakietu edukacyjnego IPN *Polskie Państwo Podziemne w latach 1939–1941*, Warszawa 2003)

Socjalistyczną Organizację Bojową (marzec 1943); Bataliony Chłopskie (maj 1943); Kadre Polski Niepodległej (czerwiec 1943); Konfederację Narodu (luty–sierpień 1943); Odwet „Jędrusie” (październik 1943); Narodowe Siły Zbrojne (marzec 1944).

Niewątpliwie ważną rolę w tym procesie odegrało przemianowanie w 1942 r. ZWZ na Armię Krajową. Pamiętać też należy, że ZWZ-AK był częścią składową Polskich Sił Zbrojnych, dowódca AK używał tytułu Komendant Sił Zbrojnych w Kraju.

Oprócz podanej wyżej struktury terenowej ZWZ-AK istniały także specjalnie powoływane w jego ramach formacje. Jedną z nich był tworzony od 1940 r. Związek Odwetu, następnie Kedyw – Kierownictwo Dywersji. Zadaniem tej formacji było prowadzenie bieżącej działalności dywersyjno-bojowej: atakowanie szlaków komunikacyjnych, wykonywanie wyroków na Niemcach i ich współpracownikach.

Działalność tych formacji wykraczała poza tereny państwa polskiego. Zamachy bombowe w Berlinie i we Wrocławiu przeprowadzone przez żołnierzy Armii Krajowej odbiły się sporym echem w okupowanej Europie. Wiele z tych akcji zostało uwiecznionych w filmach oraz literaturze.

Inną formacją był powołany w 1941 r. „Wachlarz”, jego zadaniem było stworzenie bariery oddzielającej terytorium kraju od Wschodu. Patrole dywersyjne miały przerwać szlaki komunikacyjne biegnące ze wschodu w stronę Polski. Całość formacji podzielono na pięć odcinków, a teren działania sięgał po Winnicę, Kijów, Homel, Orszę, Połock i Rygę. Do „Wachlarza” przydzielono 27 cichociemnych. W 1943 r. komórki organizacyjne „Wachlarza” włączono do poszczególnych komend okręgowych Armii Krajowej. Żołnierze „Wachlarza” w znacznej mierze zasilili szeregi Kierownictwa Dywersji (Kedywu)¹⁴.

Istniały także formacje powołane do walki na terenach zachodnich Polski – Korpus Zachodni czy Legion Śląski – które miały być wspierane m.in. przez jednostki Wojskowej Służby Ochrony Powstania (WSOP). Były to jednostki o charakterze wojskowo-policyjnym, tworzone od stycznia 1941 r.

Do ich zadań należało: „a) Współdziałanie z oddziałami bojowymi PZP¹⁵ przy opanowywaniu obiektów ważnych w celu przejścia ich ochrony. b) Zwalczanie nieprzyjacielskich spadochroniarzy. c) Obrona przeciwlotnicza bierna, obrona przeciwgazowa i przeciwpożarowa. Chronienie obiektów wojskowych. d) Dozór jeńców wojennych. e) Zwalczanie akcji masowego gwałtu, dywersji i sabotażu. f) Zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego na obszarze objętym powstaniem, gdy władze bezpieczeństwa publicznego zapewnić [go] własnymi siłami nie mogą”¹⁶.

Innym jeszcze zagadnieniem wymagającym – z uwagi na trwające do dziś dyskusje – przynajmniej krótkiego omówienia jest sprawa „Teczki”. Był to kryptonim Szefostwa Biur Wojskowych ZWZ-AK.

Na wstępie należy zauważyć, że nie był to żaden rewolucyjny pomysł. Przed wojną (dodajmy, że po wojnie także) w każdym ministerstwie istniało Biuro Wojskowe, zajmujące się szeroko rozumianymi sprawami obronności państwa. W marcu 1940 r. płk Rowecki

¹⁴ C. Chlebowski, *Wachlarz. Monografia wydzielonej organizacji dywersyjnej Armii Krajowej wrzesień 1941 – marzec 1943*, Warszawa 1985; J. Tucholski, *Cichociemni i spadochroniarze 1941–1956*, Warszawa 2009, s. 33–40.

¹⁵ Polski Związek Powstańczy – kryptonim ZWZ-AK.

¹⁶ Meldunek organizacyjny gen. S. Roweckiego nr 190 za czas od 1 IX 1942 r. do 1 III 1943 r. [w:] *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. II, s. 432.

BIULETYN INFORMACYJNY

3 KWIETNIA

TYGODNIK

1941 R.

DONOSICIELSTWO

Pragniemy napisać o jednym z rzad-
szych ale zarazem jednym z najcięższych
zjawisk polskiego życia pod okupacją.
Pragniemy przedstawić kał naszego życia narodowego: donosi-
cielstwo.

Donos, donosicielstwo — jest to oskarżenie, wnoszone przez Polaka do władz niemieckich na swych rodaków. Donosicielem jest chłop, który poda urzędnikowi okupacyjnemu nazwiska sąsiadów zabijających świnie, nierejestrujących krów, mielących tajnie zboże. Donosicielem jest robotnik, skarżący się wobec niemieckiego zwierzchnika na towarzyszy pracy lub swego przełożonego — Polaka. Donosicielem jest kupiec, piszący do wroga o konkurencji nie przestrzegającym urzędowego cennika. Donosicielem jest Polak-urzędnik, przedstawiający wrogowi fakty i nazwiska, mogące pociągnąć za sobą prześladowania. Donosicielami są wrzście wszelkiego rodzaju szumowiny, których nie brak we wszystkich warstwach społecznych narodu i które z chęci zysku, lub z zemsty, lub z jakichś innych powodów donoszą wrogowi o lokalach konspiracyjnych, o niepodległościowcach, o czytających pi-semka, o przechowujących broń i t.d.

Donosicielstwo-denuncjacja jest jedną z największych podłości, jaką człowiek może popełnić. Podłość ta swoją ohydą rani najboleśniej dumę narodową i domaga się zadośćuczynienia. Domaga się usunięcia ze społeczeństwa typów nie nadających się do polskiej wspólnoty narodowej.

Podajemy do wiadomości publicznej, że czynne są w kraju Sądy Specjalne, których zadaniem jest rozpatrywanie i wyrokowanie w sprawach zdrady i denuncjacji. Jeśli kto ma poważny materiał dowodowy, dotyczący zdrajcy lub donosiciela — powinien ten materiał starannie sprawdzić, ściśle sformułować i znaleźć drogę do przekazania właściwym czynnikom niepodległościowym. Jeśli ktoś, kto zna zdrajcę lub donosiciela nie ma możliwości przekazania jego sprawy Sądowi Specjalnemu już teraz — powinien posiadane dowody starannie przechować. Straszna kara nie może minąć żadnego zdrajcy i donosiciela — obojętne, czy nastąpi ona za miesiąc, czy za parę lat.

Podajemy do wiadomości publicznej, że świadome donosicielstwo z chęci zysku lub zemsty jest karane śmiercią.

Pierwsza strona „Biuletynu Informacyjnego”

przedstawił Polskiemu Komitetowi Porozumiewawczemu (PKP) propozycję powołania szefa koordynacji „do współpracy ze stronnictwami w dziedzinie polityki państwowej, a poza tym jako organu Komendanta Głównego ZWZ dla współpracy ze stronnictwami przy koniecznym już tworzeniu administracji zastępczej”.

Potrzeba tworzenia takiej administracji wynikała z zaawansowanych prac nad „koncepcją wojenno-powstańczą kraju”. Szefem koordynacji został w kwietniu ppor. rez. Ludwik Muzyczka „Benedykt”, który przystąpił do prac wstępnych i odszukania odpowiednich specjalistów.

W celu opracowania projektu tworzenia administracji konspiracyjnej powołano specjalną komisję, w której skład weszli: Jan Skorobohaty-Jakubowski, Ludwik Muzyczka i Stanisław Kauzik. Projekt opracowany został we wrześniu 1940 r. Od wiosny 1940 r. pracowało także Biuro Koordynacji, którym kierował Muzyczka. Warto zauważyć, że już w styczniu 1941 r. powołano Biuro Studiów dla przyszłych Ziem Odzyskanych.

W grudniu 1940 r., po objęciu urzędu Delegata Rządu RP na Kraj przez Cyryła Ratajskiego, Komendant Główny ZWZ powołał do życia komórki wojskowe do współpracy z Administracją Zastępczą. Wobec trudności we współpracy szefa koordynacji z delegatem rządu i stronnictwami skupionymi w PKP Muzyczka w marcu 1941 r. złożył rezygnację ze swojego stanowiska. Został następnie mianowany szefem Biur Wojskowych w KG ZWZ-AK. Od tego czasu organizowanie tajnej administracji biegło dwoma torami: ZWZ-AK i delegatury. Taki dualizm trwał do sierpnia 1943 r., kiedy to ustalono zasady połączenia obu administracji pod kierownictwem delegata rządu. Proces scalania tych aparatów trwał praktycznie do końca 1944 r.

Wobec zarzutów kierowanych pod adresem ZWZ-AK, jakoby wojskowi chcieli przejąć administrację cywilną, warto pamiętać, że w przepisach o organizacji „Teczki” wyraźnie zaznaczono konieczność współpracy z administracją cywilną i zakazywano obejmowania przez ludzi ZWZ-AK administracji w miejscach, gdzie funkcjonowała już administracja cywilna.

Zarzuty polityków (wysuwane już w czasie wojny) brały się z powolności procesu organizowania administracji przez delegaturę i były wynikiem konieczności uzgadniania kandydatów! Wojsko robiło to o wiele sprawniej i dzięki temu obejmowało swoim działaniem tereny, które jeszcze długo pozostawały poza zasięgiem oddziaływania polityków. Najlepszym przykładem jest województwo nowogródzkie, gdzie delegatura dopiero w lutym 1944 r. zwróciła się do wojska o wskazanie kandydata na delegata okręgowego.

W ramach Szefostwa Biur Wojskowych KG ZWZ-AK funkcjonowały Wojskowa Administracja Ziem Nowych oraz Wojskowy Korpus Służby Bezpieczeństwa. Przygotowywały one zawiązki polskiej administracji dla tzw. ziem postulowanych (obecnie znanych pod nazwą Ziemie Odzyskane), które miały przyspać Polsce po wojnie i obejmowały: Gdańsk, Prusy Wschodnie, Pomorze Zachodnie, Opolszczyznę i Dolny Śląsk.

O stopniu zaawansowania tych konspiracyjnych prac niech świadczy liczba pracowników zaangażowanych w tę działalność w odniesieniu tylko do Dolnego Śląska – było ich około siedmiuset. W kwietniu 1944 r. gotowe były akty prawne powołujące polską administrację na Dolnym Śląsku. Natomiast kilka (trzy do pięciu) dywizji WKSb liczyło blisko 10 tys. żołnierzy; jedna tylko – 3. dywizja, mająca zająć Prusy Zachodnie oraz ziemię lubuską – liczyła ponad 6 tys. żołnierzy.

Dodajmy, że przygotowania w okupowanej Polsce stanowiły uzupełnienie prac prowadzonych przez rząd RP w Londynie.

Powstanie powszechne i plan „Burza”

Naczelnym zadaniem Polskiego Państwa Podziemnego było przygotowanie i przeprowadzenie zwycięskiego powstania powszechnego. Temu zadaniu była podporządkowana zdecydowana większość działań Armii Krajowej oraz struktur cywilnych.

Pierwszy plan powstania powszechnego został opracowany w drugiej połowie 1940 r. Miało ono wybuchnąć w momencie załamania się Niemiec.

Drugi plan został wysłany do rządu RP w Londynie 8 września 1942 r. Dla zdecydowanej większości terytorium Rzeczypospolitej przygotowano plany „opanowania terenu” na poziomie obwodu, z precyzyjnym rozpisaniem zadań dla poszczególnych oddziałów. Zgodnie z planami przygotowywano „Odtwarzanie Sił Zbrojnych w Kraju”, przewidując, że struktury bojowe Armii Krajowej będą przyjmowały organizację przedwojennych batalionów, pułków i dywizji. Ponadto przygotowywano odtworzenie wszystkich służb (intendentury, łączności, sprawiedliwości itd.). Ta działalność Armii Krajowej pozostaje nadal najmniej zbadana przez historyków.

Komplikacje polityczne – które pojawiły się zwłaszcza po odkryciu Zbrodni Katyńskiej i (w następstwie tego) zerwaniu sowiecko-polskich stosunków dyplomatycznych – spowodowały zmianę przygotowywanych planów. W październiku 1943 r. plan powstania powszechnego został zastąpiony planem wzmoczonej akcji sabotażowo-dywersyjnej o kryptonimie „Burza”.

Była to akcja uruchamiana etapami, na terenie poszczególnych okręgów AK, w momencie zbliżania się oddziałów Armii Czerwonej. Powszechnie znane są walki oddziałów Armii Krajowej, wspólnie z Armią Czerwoną, o Wilno czy Lwów.

Chwalebnie zapisała się w naszej pamięci działalność 27. Wołyńskiej Dywizji Armii Krajowej. Do tych oddziałów Armii Krajowej walczących na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w lecie 1944 r. dołączyły kolejne.

Związek Walki Zbrojnej we wrześniu 1940 r. liczył 40 tys. żołnierzy. Natomiast wiosną 1944 r. Armia Krajowa miała 8920 plutonów i jej liczebność szacuje się na ok. 380 tys. żołnierzy.

Straty AK oblicza się na ok. 60 tys. żołnierzy (15,79 proc.). Co ciekawe, w lipcu 1944 r. Sztab Naczelnego Wodza w Londynie oceniał „zasoby ludzkie” w kraju na 9 tys. oficerów i 150 tys. szeregowych (uwzględniano roczniki poborowe). Zamierzano sformować z nich trzy dywizje piechoty, dziesięć dywizji terytorialnych oraz dziesięć baonów czołgów¹⁷.

Gen. Leopold Okulicki

¹⁷ IPiMS, A XII 3/83, Dane orientacyjne „Planu rozbudowy wojska na okres przejściowy”, Londyn, lipiec 1944 r. Całość wojska polskiego, po realizacji planu, szacowano na 27 tys. oficerów i 550 tys. szeregowych.

Na zakończenie warto przyrzeć się sprawom finansowym. Budżet ZWZ-AK w kolejnych latach rósł dość dynamicznie:

Rok	Preliminowano	Wydano	Przekroczone	Zaoszczędzono
1940	8 798 976,55 zł	8 846 503,40	47 526,85	
1941	517 024 dol.			
1942	3 830 400 dol.			
1943	401 623 891,11 zł (10 000 000 dol.)	304 612 490,14		97 011 400,97 ¹⁹
1944	20 000 000 dol.			

Jak wynika z tego zestawienia, budżet AK w 1943 r. wzrósł 45,64 razy w stosunku do budżetu ZWZ w 1940 r. Warto też przyrzeć się, na co konkretnie były przeznaczane owe fundusze. Poniżej prezentuję dane odnośnie do roku 1943¹⁹.

Poz.	Treść	Dolary	%
1	Utrzymanie kadr i organizacja terenu	1 240 000	12,4
2	Akcja Związku Odwetu/Kedywu oraz akcja „N”	1 440 000	14,4
3	Broń, amunicja i sprzęt wojskowy	5 190 000	51,9
4	Akcja „Wachlarz”	1 500 000	15
5	Rezerwa	630 000	6,3
	Razem	10 000 000	100

Działalność Armii Krajowej trwała do stycznia 1945 r. W zmienionych warunkach militarnych i politycznych, jakie powstały na terenach centralnej Polski po rozpoczęciu ofensywy styczniowej Armii Czerwonej, gen. Leopold Okulicki zdecydował o rozwiązaniu AK. Jej działalność kontynuowała organizacja „NIE” [„Niepodległość”], a następnie Delegatura Sił Zbrojnych na Kraj. Rozwiązanie tej ostatniej w sierpniu 1945 r. – wraz z samorozwiązaniem Rady Jedności Narodowej i Delegatury Rządu na Kraj w lipcu 1945 r. – uznajemy za kres działalności struktur Polskiego Państwa Podziemnego z okresu okupacji niemieckiej.

¹⁸ Komisja Rewizyjna w swoim sprawozdaniu zaznaczyła: „Zaoszczędzenie to jest w istocie o kilka milionów mniejsze, bowiem 6 okręgów nie zdążyło nadesłać z ostatnich miesięcy swych rozliczeń, skutkiem czego pozycje te figurują w sumach nie wydanych”; zob. ZS BN WBBH, III/27/4, k. 8, Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej za 1943 rok z lipca 1944 r.

¹⁹ IPiMS, A XII 3/81, Preliminarz budżetowy Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza na 1943 r.